
4. "הודות לסיר הבישול"

טיול ברית המשוטטים היהודים, כחול-לבן,
ליער השחור, 1913

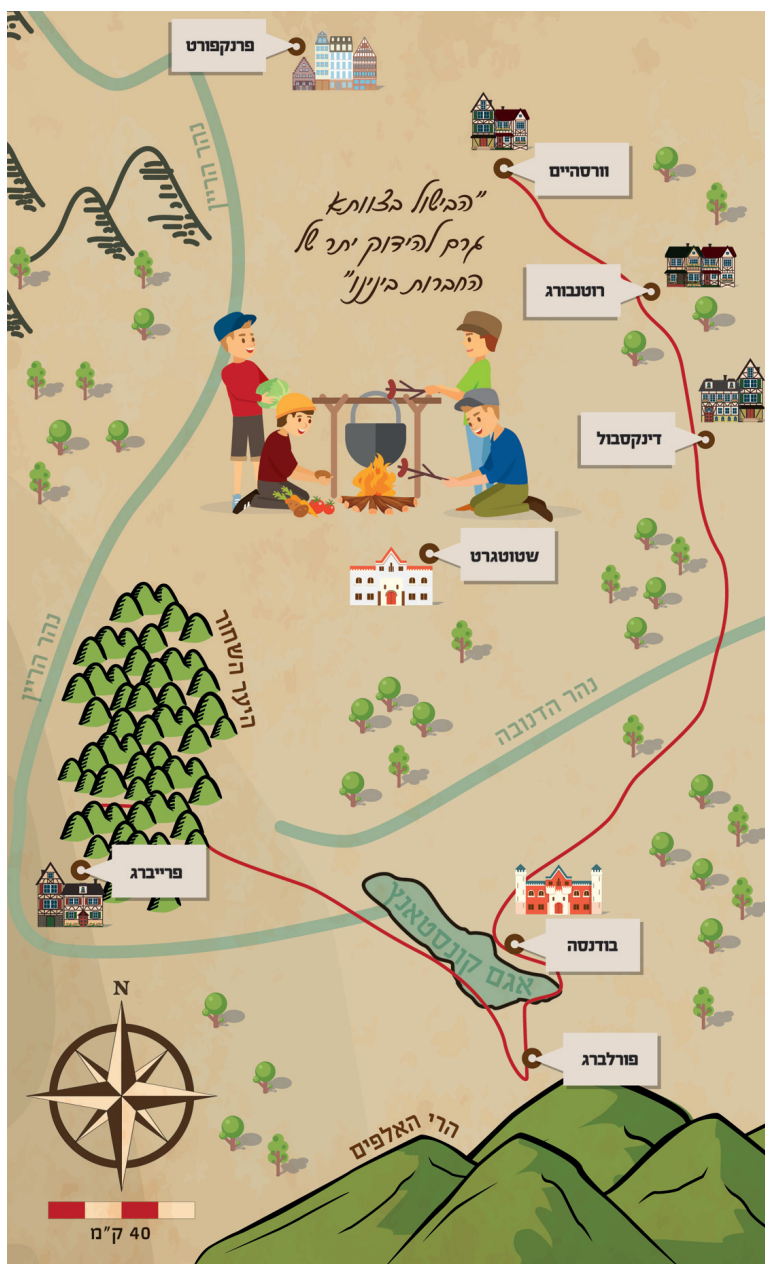
בפרקים הראשונים הנחנו את היסודות לטיולי תנועת הנוער: צופיות, שוטטות, התעמלות ומחנכים מזרם הפדגוגיה הטבעית. בפרק זה אנו מגיעים אל תנועת הנוער היהודית הראשונה, בלאו-וייס (כחול-לבן), אשר נוסדה בברלין בקיץ 1912. היא מהווה חוליה מקשרת בין תנועת המשוטטים (פרק 1) לבין תנועות הנוער המוכרות לנו כיום.

בקיץ 1913 התקיים לראשונה מסע גדול של חניכי בלאו-וייס, שלושה שבועות במרחבי דרום גרמניה. מדריך הקבוצה היה קרל גלזר, שהיה בנעוריו חבר ומדריך בוואנדרפוגל. תיעוד המסע מופיע ברשימה קצרה מאת גלזר, שהתפרסמה בעלון הבלאו-וייס:

מסע הקיץ הגדול

המסע נמשך מעל שלושה שבועות החל מוורסהיים דרך רוטנבורג ודינקסבול אל בודנסה [אגם קונסטאנץ] ובדרך עוקפת אל פורלברג ומשם דרך היער השחור עד פרייברג. השתתפו במסע 12 משוטטים.

כאשר ישבנו אנו המטיילים סביב "סיר הבישול" ושוחחנו

בינינו, לא היה אכפת לנו מכללי ההתנהגות של העת בגרמניה. עם זאת אשמח מאוד באם לפחות חלק ממה שאספר לכם תשמרו בזיכרונכם, כי משהו מזה יכול להיות לתועלת לכם. שכן ללא ניסיון, לא ניתן לטייל. לפחות לא בשיטה שלנו. כי לנעול נעלים חזקות ולקחת תרמיל גב זה לא מספיק.

מלוא הסיפוק והתענוג נפל בחלקו של המדריך המנוסה (הוא שכתב חיבור זה) עם המטיילים שעמדו במבחן.

כאשר נפגשנו לראשונה בתחנת הרכבת, מקום הכינוס, עם אנשים שלא הכרנום קודם, ושהיה עלינו להיות איתם למעלה משלושה שבועות בצוותא, אזי מצב הרוח של המדריך לא היה ורוד למדי. אך כאשר הרכבת יצאה לדרכה הוא הרגיש לפתע כמלך שעבר את הרוביקון. זה אמור היה להיות יפה – ואכן זה היה מאוד יפה.

ישנו הבדל אם יוצאים למסע בתור תיירים או מטיילים עם סיר בישול. או במילים אחרות אם יוצאים כדי להכיר את האזור או כדי להתבונן ולחוות. הראשון הוא נוח יותר והשני הוא שמח וחסר דאגות. סיר הבישול פוטר אותנו מהרגלי החיים הרגילים ומוסיף נופך ומעין קסם והרפתקנות, כשצועדים במצב רוח מרומם, שרים ונהנים מהסביבה. הודות לסיר הבישול איננו יותר עבדים למסעדות. עם זאת יש גם להיזהר לא להפוך עבדים של סיר הבישול. לעתים שהינו שעות ארוכות בשטח, בישלנו כעשר מנות, אך לבסוף נשארו רעבים. כך זה היה בהתחלה לעתים קרובות. בהמשך עברנו לאוכל צמחוני ולמרק עם קוביות לחם. המדריך דאג לעצי הסקה.

התחלנו לבשל במיכלים גדולים אורז וירקות במנות גדולות

שהתבשלו די מהר. אך ההדחה של המיכלים הגדולים הייתה לא נעימה ומשעממת ולא פעם אפשרנו לחלק מהם לשקוע במימי האגם.

הבישול בצוותא גרם להידוק יתר של החברות בינינו, שעד כה סבלה מחוסר אחווה.

כך בהשראת הביחד נוצרה ידידות אמת בינינו.¹

טיולי יום ראשון

טיול ארוך כגון זה שהוצג היה חריג בשגרת התנועה. מרבית הטיולים היו בני יום אחד, בכל יום ראשון בשבוע, יום בו לא היו לימודים בבתי הספר. בעלוני התנועה, החל מאפריל 1913, מופיע לוח הטיולים המתוכננים לחודש הקרוב. מדובר בטיולי הליכה שהם ארוכים למדי – כ 25 ק"מ. נקודת המפגש היא באחת מתחנות הרכבת של ברלין והמסלול נמשך לאחת מרוחות השמים, בכל טיול לכיוון אחר. מסוף המסלול הם חזרו לעיר ברכבת. הטיולים מוגדרים בעזרת שלוש עד ארבע נקודות ציון – שמות של יישובים שעוברים בדרך. למשל, טיול מתחנת הרכבת של גן החיות לכפרים הניגסדורף והרמסדורף מצפון מערב לברלין, או טיול מתחנת הרכבת של פוטסדם אל הכפר פוטסדם שמדרום-מערב לברלין. אין במסלולים אתרי ביקור, במובן התיירותי של המילה, וגם לא הייתה נהוגה כל הדרכה.

בתיאור הטיול הגדול מזכיר המדריך שהמשתתפים לא הכירו בטרם הטיול. ואכן, בתחילה היו מתפרסמים מסלולי הטיולים בעלונים,

1 Blau-Weiss Blätter, Heft 7, October 1913. העלונים מצויים ברשת, באתר אוניברסיטת גטה בפרנקפורט. תרגם את המאמר מגרמנית, לצורך מחקר זה, מר זאב בורגר.

וכל אחד היה מוזמן להצטרף לכל טיול כרצונו. החל מאוגוסט 1913 הם קיבלו החלטה על מבנה של קבוצות קבועות.² מאפיין זה מבדיל בין חוג של טיולים עבור בני נוער לבין "תנועת נוער", שבה הקבוצה החברתית היא קבועה ובעלת משמעות.

זהות יהודית לאומית וחברתית

בראשית המאה ה-20 טולטלו הקהילות היהודיות בשאלת זהותן, שכן העת החדשה חייבה את היהודים להגדיר את עצמם מחדש. מבחן אחד נגע לזהות היהודית. יהודים נחלקו על פני קשת רחבה, בין אורתודוקסים שדגלו בציווי "חדש אסור מן התורה" ועד חילונים אשר נטשו את אורח החיים הדתי.

מישור זהות נוסף שעמד למבחן היה הזהות הלאומית. גם כאן היו עמדות שונות, החל ממי שראו עצמם כבני הלאום של ארץ הולדתם, אחרים שהגדירו עצמם כבני הלאום היהודי המתגוררים בארצות נכר, ועד אלה שהיו ציונים וביקשו להגר לארץ ישראל. נוסף לזה נחלקו היהודים, כשכניהם הנוצרים, גם בהשקפה הכלכלית-חברתית, בין הגישה המעמדית-קפיטליסטית מחד לבין הגישה הסוציאליסטית מאידך.

כתוצאה מכך התפצלה החברה היהודית לזרמים רבים, בעלי גוונים שונים בכל הקשור לזהות היהודית, הלאומית והחברתית. בהתאם נוסדו אגודות, ארגונים ותנועות רבות, שרובן פעלו גם בקרב הנוער. זה היה המצב החברתי שמתוכו נוסדו תנועות הנוער היהודיות.

יהודים חברי וואנדרפוגל

רעיון השוטטות בטבע, שהביא לייסוד קבוצות וואנדרפוגל כפי שכבר תואר, הלהיב גם צעירים יהודים, ובמיוחד נוער חילוני ממשפחות אמידות שנחשף והיה שותף לתרבות הגרמנית. אין על כך נתונים, אולם ההערכה היא כי מאות יהודים היו חברים בקבוצות וואנדרפוגל ברחבי גרמניה.

סיבות הצטרפותם של יהודים לקבוצות המשוטטים היו זהות לאלה של הנוער המקומי: להתפרק מסגנון החיים המאולץ, ממוסכמות החברה ומסמכותיות בית הספר והמשפחה; לחוות הרפתקאות, סיפוק וגאווה מעמידה באתגרים גופניים; התמצאות ותושייה בתנאי שדה, הכרת הטבע והנוף; וטיפוח רוח חברותא בקבוצה. כך כתב אחד החוקרים (קנוביץ, 1927):

כוחות שעוררה תנועת הנוער הגרמנית התמזגו ביהודי הצעיר עם הבעייתיות שלו, ומתוך חיתוך זה של שני מעגלים רעיוניים [מעגל הנוער והמעגל היהודי] נולדה חברות נוער מיוחדת במינה, עשירה ויפה.³

מייסדי הבלאו-וייס היו כולם טיילים, חלקם חברים בוואנדרפוגל וחלקם חברים בקבוצות משוטטים של סטודנטים ומבוגרים.

קבוצות ראשונות של משוטטים יהודים

קבוצות נוער יהודי משוטט הופיעו במקביל בשלושה מקומות.

3 מובא אצל: חיים שצקר, נוער יהודי בגרמניה, מרכז זלמן שזר, 1998. עמוד 179.

התארגנות אחת הונהגה בידי יוסף מרכוס בעיר ברסלאו, שאז הייתה בשטח גרמניה, וכיום זו העיר וורוצלב בשטח פולין. כבר משנת 1886 פעלה בעיר אגודה של סטודנטים יהודים, אשר דגלו בהשתלבות בתרבות המקומית. הם הניחו כי יילחמו באנטישמיות על ידי שיוכיחו את עצמם בקריטריונים של הגרמנים הצעירים – אומץ לב, כוח פיזי ומשמעת. בשנת 1907 ייסד מרכוס, שהיה אז סטודנט למשפטים, "אגודת משוטטים" יהודים, מקרב בני גילו. בשנת 1912 התארגנה תחת מסגרת האגודה, לראשונה, "קבוצת נוער ברסלאו", שנקראה גם בלאו-וייס.⁴

התארגנות נפרדת התרחשה בווינה, בירת אוסטריה, בהנהגת איזידור קלאבר, שהיה אז סטודנט לרפואה. קלאבר סיפר שערב אחד, תוך הליכת סתם בשדרה הראשית של וינה, עלה רעיון בקרב החברים לייסד חוג מטיילים. בשנת 1911 הם ייסדו את "האגודה האוסטרית לנוער יהודי מטייל, בלאו-וייס". בשנת 1913 היו באגודה כ-800 חברים, סטודנטים ותלמידי תיכון, שפעלו במסגרת עשר קבוצות נערים ועשר קבוצות נערות.⁵

התארגנות שלישית הייתה בברלין, שער מהרה הפכה למרכז תנועת הבלאו-וייס. קבוצות ראשונות של נוער יהודי הונהגו לפני 1912 בידי הרופאים אדלברט זקש ורודולף וייסנברג. היו אלו קבוצות התעמלות (ראו פרק 3) שפעלו תחת השם "בר כוכבא". גישתם הייתה ספורטיבית, כלומר הם תפסו את הטבע ואת הצעידה כחלק מטיפוח בריאות הגוף והנפש.

בחודש מאי 1912 התקיים בעיר פוזן, אז בשטח גרמניה וכיום העיר פוזנן בפולין, הכינוס השנתי של הסתדרות ציוני גרמניה.

4 ויינר, עמוד 44. שצקר, עמוד 168.

5 ראובן קאליש ואריה שטיין, בלאו-וייס אוסטריה, תנועת הנוער הציונית הראשונה באירופה. חוברת ללא הוצאה ותאריך. עמוד 11.

משה קלור, שהיה מורה בגימנסיה גרמנית בברלין ואחד הצירים בוועידה, כתב בזיכרונותיו:

פוזנא 1912, אסיפת ציוני גרמניה. מוסרים לי פתקה: "הצירים המעוניינים ביסוד אגודות משוטטים לנוער יהודי מתבקשים לפנות אל הציר יוסף מרכוס מברסלאו". יחד עם תלמידי הגרמנים הייתי מכבר חבר הוואנדרפוגל, ומובן שמקומי היה בין המעוניינים.⁶

את מפגש הצירים ריכז פליקס רוזנבליט (לימים פנחס רוזן, שר המשפטים במדינת ישראל), שהיה אז יושב ראש הוועדה לתעמולה בנוער של ההסתדרות הציונית בגרמניה. באותו מפגש למדו הנציגים על קיומן של קבוצות משוטטים בערים השונות, והחליטו לייסד אגודה משותפת. בחודש יוני 1912 נוסדה בברלין "ברית המשוטטים היהודית בלאו-וייס", היא תנועת הנוער בלאו-וייס.

אשר לשם התנועה, הצבעים כחול ולבן היו מזוהים עם היהודים שכן היו צבעי הטלית. הם מופיעים במאה ה-19 במקומות שונים בעולם כצבעים מייצגים של לאומיות יהודית, לאו דווקא ציונית.⁷ התארגנויות של יהודים, כגון אגודות סטודנטים, בחרו בשם זה כשם שבחרו בשמות מכבי, בר כוכבא ואחרים, שכבר הוזכרו.

לגיבוש התנועה והתמסדותה תרמו עלוני הבלאו-וייס שיצאו לאור בכל חודש, החל מקיץ 1913, וכן חוברת הדרכה ובה הנחיות לייסוד והפעלה של קבוצות הבלאו-וייס. התנועה גדלה במהירות.

6 משה קלורי, בין זרע לקציר – מבחר כתבים, הוצאת עם עובד, 1949. עמוד 81.

7 אלכסנדר מישורי, לקורותיו של דגל מדינת ישראל, קתדרה, גיליון 62, 1991. עמודים 155-171.

בשנת 1914 היו בגרמניה שמונה אגודות מקומיות ובהן כ-700 נערים ונערות. בשנת 1917 היו בגרמניה 1,100 נערים משוטטים יהודים ו-120 מדריכים, ומספר דומה היה גם בקבוצות של ערי אוסטריה.⁸

אנטישמיות כמניע להפרדת המשוטטים היהודים מהוואנדרפוגל

מעבר למניע הפנימי של צעירים יהודים, להתחבר יחד ולעסוק בזהותם הייחודית, תרמה גם האנטישמיות שפשטה בקבוצות הוואנדרפוגל להתארגנות הבלאווייס. נקודת השבר הייתה כאשר נערה יהודיה ביקשה להתקבל לקבוצת וואנדרפוגל באחת מערי גרמניה ונדחתה משום שהיא יהודיה.

עיתון בברלין, שהיה בבעלות יהודית, פרסם את המקרה ביום 7 ביוני 1913, במאמר שבו הואשמו אנשי הוואנדרפוגל באנטישמיות. פרסום זה עורר סערה ציבורית בגרמניה ומדריכים רבים מתוך הוואנדרפוגל שלחו מכתבי תגובה, אשר פורסמו יחד בעלון המדריכים של התנועה. המדריכים טענו שדחיית הנערה היהודיה לא נבעה מאפליה דתית, קיפוח זכויות על רקע גזעי ואף לא משנאה כלפי היהודים. להיפך – לדעתם מדובר בכבוד לשונות. היהודים שונים מהגרמנים בתרבותם ודבר זה פוגע ביצירת החברותא של קבוצת המטיילים, המחייבת יחסי אמון וקירבה. מרבית המדריכים קראו ליהודים לייסד קבוצות משוטטים נפרדות, ובכך הם יזכו לכבוד ולהערכה מצד הגרמנים.⁹

בכנס מדריכי הוואנדרפוגל באפריל 1914 נדון הנושא בפומבי, והתפרסמה הצהרה:

8 ויינר, עמוד 52. שצקר, עמוד 169.

9 שצקר, עמוד 161.

ההנהגה לא תגביל את חירות האגודות הבודדות, ותסרב להתערב במקרה שקבוצה מקומית תחליט בהצבעת רוב לדחות קבלתו של יהודי, ולו בשל תכונות גזע בולטות במיוחד שאינן עולות בקנה אחד עם דפוסיו המהותיים של הוואנדרפוגל, הנובעים ממעמקי ההווה הגרמנית והמושרשים בעבר הגרמני.¹⁰

הנהגת הוואנדרפוגל לא קיבלה החלטה מחייבת, אלא השאירה את ההחלטה בידי מדריכי הקבוצות בכל מקום ומקום. יש שרואים בכך אנטישמיות מוסווית, שכן ניתן היה לצפות מההנהגה לגנות ולאסור אפליה. היהודים ראו בעלון המדריכים מקיץ 1913 ובוועידה מאביב 1914 גילויי לאומיות ואנטישמיות ברורים. בעלון הבלאו-וייס בנובמבר 1913 נכתב בעניין זה:

הקמנו את אגודת המשוטטים שלנו לפי שהאמנו כי נערים ונערות יהודים יוכלו לשוטט באורח חופשי ובאשר רק בחברותא יהודית [...] עתה לא נותר אף לספקנים אלא להודות כי בשבילם באה בחשבון רק תנועת המשוטטים היהודית.¹¹

בחוכרת ההנחיות להקמת קבוצות בלאו-וייס משנת 1917 מופיע קטע אחד שאינו קיים במהדורה הראשונה של החוכרת משנת 1913:

בעקבות החיים בתוך הטבע ועמו, הוואנדרפוגל מעורר את אהבת הטבע ומוסיף לה אהבה נוספת. הוא רצה כי הנער יאהב את הטבע כמולדת שלו, וכי יאהב את העם

10 ויינר, עמוד 25. שצקר, עמודים 154-155.

11 ויינר, עמוד 66.

המושרש בקרקע המולדת. כאן הגרעין להתפתחות הגרמנית הלאומית של האיגוד בעת האחרונה, שמצאה את ביטוייה בשנת 1913 בהפגנה אנטישמית של חלק גדול ממנהיגי הוואנדרפוגל.¹²

ואף על פי כן, אין לתלות את ייסוד הבלאו-וייס רק בהופעת האנטישמיות. היהודים בעצמם רצו להתבדל, משום שעל סדר יומם עמדו שאלות זהות המיוחדות ליהודים. באחד מעלוני התנועה משנת 1916 נכתב בעניין זה:

אנו התקיימנו בטרם העזה האנטישמיות בוואנדרפוגל לצאת בפומבי. אין אנו חיים משנאת אחרים נגד היהודים אלא מתוך אהבתנו ליהודי.¹³

בין טיולים לבין חינוך לאומי וציוני

בלאו-וייס הייתה בראשיתה תנועה של קבוצות מטיילים, וראשי התנועה נדרשו להגדיר את מטרותיה ואת האופן שבו טיולים משרתים מטרות אלה. נראה כי כולם הסכימו שהשוטטות בטבע מחנכת דור חדש של יהודים הנבדלים מדימוי היהודי הלמדן, חלש הגוף. ראינו כוונה זאת, לחינוך יהודים "חדשים", גם בקבוצות ההתעמלות (פרק 3). רעיון זה קיבל ביטוי בחוברת ההנחיות לייסוד קבוצות בלאו-וייס שכתב רוזנבליט בברלין בשנת 1913:

מהפך בחיי הנפש היהודית – זוהי מטרת השיטוט היהודי. תנועת הבלאו-וייס מבקשת להוביל את הדור הצעיר

12 שצקר, עמוד 173.

13 שם, עמוד 172.

אל הטבע ומקווה לאזן בכך במידה מסוימת את נזקיו של חינוך מוטעה. מטרתה היא פיתוח כושר גופני, אולם בראש ובראשונה הבראה רוחנית ומוסרית וביסוסה של השקפת חיים טבעית ואידיאליסטית.¹⁴

מכאן נחלקו הדעות באשר למטרה החינוכית, כלומר – לשם מה נדרש מהפך בחיי הנפש היהודית?

קבוצת המשוטטים בברסלאו, בהנהגת מרכוס, דגלה כאמור בהשתלבות בחברה הגרמנית. בעלון התנועה מספטמבר 1913 פרסם מרכוס את משנתו, תחת הכותרת: "מצוות השיטוט". מרכוס דרש מחניכיו דייקנות צבאית, ניקיון וסדר במחשבה ובהופעה ונאמנות למילוי חובות. לדעתו, המשוטט יהיה גם תלמיד טוב כי עבודה גורמת לו שמחה. הוא לעולם לא ידע דאגה. הוא בריא, עליז, גלוי לב וישר. אין לו צורך לשקר, שכן הוא מסוגל לשאת בתוצאות מעשיו. הוא לא יהיה חמקן, ויתנהג בכנות ובטבעיות. תודות למזגו החביב תצלח דרכו בכול. לעולם לא יתחנן, כי הוא בעל גאווה; אך גאוותו אינה אישית אלא מתייחסת לשיטוט שהוא מייצג. הוא חייב לנהוג בהתאפקות בנוכחות מבוגרים ממנו ועם זאת תהיה לו דעה משלו. המשוטט יעדיף לראות את החיוב שבחבריו, ויוקיר את כישרונותיהם ללא קנאה. "בהווי השיטוט העליז והלכבי ידע, כי הכול שותפים לדעותיו ואין מי שינצל את חולשותיו וילגלג עליהן".¹⁵ תקווה זאת – שאיש לא ילגלג על החולשות, פשוט משום שאין ליהודי המשוטט חולשות – מייצגת את שאיפת התנועה להשתלבות בחברה הגרמנית.

משה קלורי, המבוגר בקבוצת המייסדים, נקט בגישה שונה. הוא היה בעד תודעה לאומית לנוער היהודי, אך לאו דווקא ציונית – כלומר

14 ויינר, עמוד 62.

15 שם, עמוד 56.

ללא הכרעה מצד התנועה כיצד יגשימו החניכים את לאומיותם. את הזיקה הלאומית הוא ביקש ליצור באמצעות החברותא שתיווצר בקבוצות. כך הוא כתב בשנת 1912:

המשימה היא העמקת האינסטינקטים היהודיים. לכן לומדים אנו עברית ויידיש, כי חשים אנו שהספרות העברית הצעירה והיידיית הן גידול יהודי, גם לו תהיינה דלות עשרות מונים מן הספרות הגרמנית. [...] מצפים אנו שההתקשרות האישית עם ארץ ישראל תצמיח הלך רוח יהודי. יפתח נא אפוא הנוער שלנו מודעות לזיקותיו תוך כדי שיטוט, התעמלות וויכוחים. מתוך השאיפה לחברותא תתעורר האישיות הפעילה.¹⁶

הפעילות החברתית המשותפת בטיולים אפשרה לבני הנוער לעסוק בשאלת זהותם היהודית. עצם העלאת הנושא על פני השטח היווה צעד ראשון בחיזוק הזהות. כך למשל כתב אחד החברים בקובץ לרגל יובל החמישים לתנועה:

להיות יהודי אינו דבר שיש לבטאו בזהירות ולחצוץ אותו מן העולם הסובב – אלא עניין שמצהירים עליו ומכירים בו בצורה טבעית וחופשית, ועוסקים בו כדבר חשוב לאדם. זה היה רעיון חדש לחלוטין.¹⁷

בנוסף, התמודדה התנועה עם צעירים חילוניים שאיבדו קשר עם התרבות היהודית. בעלון התנועה משנת 1914 הוצגה הזהות היהודית כהכרח עבור מי שרוצה לחיות חיים מלאים ושלמים. כך נוצר קשר בין האותנטיות של הטיול בטבע לבין האותנטיות של הזהות:

16 שם.

17 שצקר, עמ' 168.

רבים מדי מבקשים לטשטש, להתכחש למה שיהודי בתוכם. אך האם יוכל [...] אדם כזה לחוש באמת את חוויית הטבע, ליצור יצירה אומנותית, להאמין בידירות, לאהוב? מי שאינו אמיתי מפקיר את עצמו.¹⁸

קשר נוסף בין טיול ללאומיות מופיע בדברים שכתב מקס נורדאו, ממנהיגי הציונות, בברכה לרגל ייסוד התנועה. נורדאו חיבר בין הטיול בטבע לבין נדודי היהודים בדורות קודמים. כך כתב:

כלום לא הייתה ההיסטוריה של הפזורה היהודית רצופת נדודים. אכן נדודים אלה לא היו שיטוט עליז בטבע. יגעי דרכים נגורו היהודים, עמוסי משא מוחץ, נטולי מטרה ומרגוע, ללא שיבה הביתה. [...] אין השיטוט למענו התאגדו צעירי יהודה, דומה לנדודי אבותיהם. זהו שיטוט הנאתי [...] הליכה אל הטבע. [...] שיטוט חדש זה הוא סמל היהדות החדשה, זאת אשר לה חיוניות ושמחת חיים.¹⁹

עם השנים, כפי שעוד יוזכר, נוספו לטיולים תכנים לאומיים במסגרת שיחות וטקסים. למשל לציון החגים היהודיים. תוספת זאת חיזקה את הקשר בין הטיול לבין החינוך הלאומי, כפי שהעיד קלורי:

הרגש הלאומי היהודי העמיק, כמו שהרגש הלאומי העמיק בתוך הנוער הגרמני. [...] נוצר יחס חדש אל הטבע; חוש הגוף נעור ונתחדש; הגישה ההיסטורית החדשה דרשה התעמקות בתולדות האבות; והייתה בתנועה גם משום גאווה יהודית: לשוט דרך חירות ביערות, להיפגש עם נוער גרמני, להראות

18 שם, עמוד 179.

19 ויינר, עמוד 57.

להם בגלוי את סיכת תכלת-לבן אשר בדש הבגד ולענות
ב"שלום" ל"הייל" שלהם!²⁰

הוויכוח עם הציונית המעשית

הקשר שהוצג בין שוטטות לבין זהות יהודית זכה לביקורת מצידם של הציונים המעשיים, אלה שדרשו לקרוא לנוער לקום ולהגדל לארץ ישראל. בראש הטוענים היה גרשום שלום, לימים פרופסור בעל שם עולמי, חוקר המחשבה היהודית. שלום השתייך לחוג "צעירי יהודה", חוג מצומצם של תלמידי תיכון ציוניים. בשנת 1917 הוא כתב:

השאלה המרכזית: כיצד משפיעים על הנוער? כיצד מנהלים עבודת נוער ציונית? אלה בבלאווייס ההופכים את אידיאל השוטטות למוחלט, והרואים על כן בבלאווייס תכלית בפני עצמה, חושבים תוך אופטימיזם מלא כי נער בריא ברוחו וברצונו יגיע מעצמו ליהדות המלאה – אם רק ישוטט בצורה נכונה. בדרך זו של עבודה קלה, כשהם שמחים בחייהם, ציון כבר תופיע. אך השקפה זו מוטעית באופן קיצוני. [...] כי השוטטות אינה מולידה דבר מתוך עצמה.²¹

הוויכוח היה אם חינוך ישיר או עקיף. שלום טען שאימוץ דרכי התנהגות, כגון טיולים, הוא כעין התקשטות במנהגים חיצוניים ולכן לא יניע את הנוער לנקיטת עמדה לאומית. לשם כך נדרש חינוך ישיר. קלורי טען בדיוק להיפך, וכך כתב בשנת 1917:

20 קלורי, עמוד 82.

21 שצקר, עמוד 183.

באמת מתרחשת התפתחות כזו רק בדרך עקיפין. דרך טבעית ורצויה בהחלט, זו שמעבר לאישיות הפרט, שהתפעמה מרוח השוטטות [...] והפרט מסגל לו יחס טבעי יותר לעולם החיצון [...] על ידי חושים, גופניות, ארציות, אומץ אישי [...] הן ההכרח כי תשתנה גם עמדתו ליהדות.²²

חניכי בלאז'וייס בטיול, מועד ומקום לא ידועים.

(צילום באדיבות Center for Jewish History, NYC)

תרבות של פנאי

מעבר לדברים אלה צריך לזכור כי חניכים הצטרפו לקבוצות מסיבות שונות, לעתים פרוזאיות, מבלי להיחשף ללבטים האידאולוגיים של

מנהיגי התנועה. כך למשל העיד פרנץ מאייר, מראשוני המשוטטים בברסלאו, שהוא הצטרף לבלאו-וייס לאחר שחברות של סבתא שלו המליצו על כך בפניה. הן הסבירו לסבתא שטיולי יום א' במסגרת הקבוצה יפיגו את הריקנות של ימי ראשון, שבהם בתי הספר היו סגורים.²³ במילים אחרות, מבוגרים וצעירים כאחד הוקסמו מרעיון הטיולים וחווית הנעורים הקשורה בכך, ולא דווקא משאלות של תודעה לאומית.

מאפייני הטיולים

במאפיינים רבים היו טיולי הבלאו-וייס דומים לטיולי הוואנדרפוגל. הושם דגש על שיטוט בטבע שהוא שונה מטיול או פיקניק משפחתי. למשל, הליכה בחיק הטבע ולא בשבילים סלולים, יציאה לטיול בכל מזג אוויר, הקדשת זמן להתבוננות בתופעות הטבע ולהיכרות עם צמחים ובעלי חיים, בישול עצמי של תפריט בסיסי ובאמצעים פשוטים ולינה בחוץ או באסמים בחוות כפריות בדרך. הקבוצות היו נפרדות לבנים ולבנות בשל ההכרה כי יש להם נטיות וצרכים שונים. עם זאת, נהגו להפגיש את קבוצות הבנים והבנות בחניות שבדרך, לשם משחקים משותפים. הם גם אימצו את ההתכנסות סביב המדורה בחניות לעת לילה, והדילוג מעל הלהבות נחשב למבחן של אומץ.

טקס השבעה

מי שביקש להצטרף לקבוצה היה צריך להשתתף בשלושה מסעות כמועמד, ורק אחר כך התקבל לחברות. בשנת 1914 הונהג טקס השבעה, בנוסח זה:

מדריך: הנך מבטיח לקיים את כל חובות המשוטט, לציית למצוות התנועה ולמדריכיה ולהיות חבר נאמן לכל המשוטטים והמשוטטות.
חניך: אני מבטיח.²⁴

לאחר השתתפות בעשרה מסעות קיבל החניך את סיכת הבלאו-וייס, אותה ענדו על דש הבגד.

סממנים יהודיים לאומיים

בתנועה הונהגה קריאת עידוד: "הידד" או "שלום" בעברית, וזאת במקום הקריאה "הייל" שהונהגה בוואנדרפוגל. השתמשו בה, למשל, כאשר קבוצות נפגשו במהלך מסען.
המזון בטיולי התנועה היה כשר, וזאת מתוך סולידריות עם החניכים שומרי המסורת.

בעלוני התנועה התפרסם מידע רב על החגים היהודיים, וכן מאמרים על דמויות מפתח מהעבר היהודי. בדרך כלל היה הדגש על מי שגילו במעשיהם אומץ וגבורה כגון דוד המלך, המכבים ובר כוכבא.

באביב 1914 יצא לאור שירון שירי הבלאו-וייס. בשונה מהוואנדרפוגל, ששרו שירי עם גרמניים מימי הביניים, כלל השירון 22 שירים יידיים וחמישה שירים בעברית.

הדרכה לאומית ציונית ניתן למצוא גם בסיפור זה, מזיכרונותיו של קלורי:

1915, הפגישה הראשונה של הסניפים השונים מכל תפוצות גרמניה.

נוף נפלא בין הגבעות; מזג אוויר אביבי; מצב רוח מרומם;

"אנחנו הנוער היהודי". משחקים, ריקודים, טיולים, פגישות, גם ישיבות עיוניות לשכבה המבוגרת. הלילה האחרון. מדורה, וסביבה מעגל צעירים מואר באש. המנהיג הצעיר, הנואם להבות, מתכופף בסוף דבריו בהתרגשות פתאום, כדי להרים ענף (אחר כן חשדו הפיקחים שהכין אותו מראש), משבר אותו בכוח, משליכו לתוך המדורה באמרו: "וכשברי עתה את הענף היבש הזה ואשרפחו באש, כן נשבור ונבער את האדם הישן, הגלותי, ונתעלה לחיי הגאולה!" ותתלקח הורה נלהבת.²⁵

שיחות רעיוניות

אחד הנוהגים המיוחדים לבלאו־וייס היה שילוב של שיחות רעיוניות בחניות במהלך הטיולים. בשיחות אלה התלבטו החניכים בשאלות זהותם. בשלב מתקדם יותר הוכנו למדריכים מערכי תוכן, והשיחות הפכו ליחידות הדרכה מתוכננות. כך תיאר קלורי בזיכרונותיו:

[הבלאו־וייס] היה שונה מן התנועה הגרמנית בערך המיוחד שיחס לשיחות, "היימאבנד" בלשונם. בשיחות אלה נכנס הנוער לתוך העולם היהודי. "המדריך הראשון" (בשנת 1913) מזכיר אותן רק בקיצור; המהדורה השנייה (בשנת 1917) כבר מדגישה את הצורך למסור תכניות שלמות לשתי שכבות הנוער: לגורים – הכנת משחק לחנוכה, תיאטרון בובות לפורים, שיחה על משמעותו של ליל הסדר. למבוגרים – שיחות על הנושאים "בלאו־וייס וואנדרפוגל", "הגיבור היהודי", "מנהגים יהודים והערכתם", "מצב יהודי מזרח אירופה" ועוד.²⁶

25 קלורי, עמוד 83.

26 שם, עמוד 82.

יתרה מכך, בשלב המתקדם נוספו לטיולים גם מפגשים של הקבוצות במקומות המגורים במהלך השבוע. למקום המפגש הם קראו היים heim, שפירושו מעון או בית מגורים. כפי שנראה, השיחות הפכו עם הזמן והמיסוד לעניין המרכזי, והדבר מזכיר את מבנה ההדרכה בתנועות הנוער בימינו. ואכן בשנות העשרים היה מי שכתב:

נערינו לא חיכו עד שיהפכו לאנשים טבעיים וזקופים על מנת לעסוק אז ביהדותם, הדברים הלכו בד בבד. עם הזמן הלכה והוגברה ההתעסקות ביהדות. [...] בכך נתגלתה הסכנה כי המסע יהפוך לעיסוק צדדי וכי השוטטות תהפוך לביולוי של טיול.²⁷

כוונתו במונח "טיול" היא לטיולי הנאה תיירותיים, בשונה מהשוטטות שהיא מסע מאומץ בתנאי שדה. כלומר, הכותב מצר על השינוי באופי התנועה: מתנועת שוטטות לתנועה רעיונית, וממסעות שוטטות לטיולים תיירותיים.

טקסים

בחלק מהטיולים שולבו טקסי חגים, כפי שתיאר קלורי בזיכרונותיו:

חופש חנוכה. קבוצה קטנה בהררי הענקים ורכס הרים בגבול פולין וצ'כיה. ביום – טיולי חורף וספורט חורף. בערב – הדלקת הנרות, קריאה בספרי החשמונאים (בגרמנית, כמובן). בערב האחרון אנו צועדים בחושך, זה אחר זה, בתוך השלג הנערם, נושאי לפידים לפנינו, מעפילים אל פסגת ההר, שם ערכנו מראש שמונה מדורות.²⁸

27 שצקר, עמוד 181.

28 קלורי, עמוד 83.

עצמאות הנוער מול חינוך הנוער

הטיולים בתנועת הנוער בלא-ווייס, כפי שתוארו, מדגימים את שני פניה של תנועת הנוער: עצמאות הנוער מצד אחד וחינוך רעיוני בהנהגת המבוגרים מצד שני.

עצמאות הנוער מקבלת ביטוי בתיאור הטיול לדרום גרמניה שהובא בראש הפרק: "ישנו הבדל אם יוצאים למסע בתור תייר או מטיילים עם סיר בישול", כתב מדריך הטיול. הבישול העצמי ביטא את הניתוק מתרבות החברה הבוגרת: "סיר הבישול פוטר אותנו מהרגלי החיים הרגילים". והוא תרם גם לגיבוש קבוצת המטיילים: "הבישול בצוותא גרם להידוק יתר של החברות בינינו".

החינוך הרעיוני מקבל ביטוי בתיאור טיול חנוכה בהרי הענקים שהוזכר לעיל. את התיאור סיים קלורי במילים הבאות:

הודלקו המדורות, סימן למרחקים, להרים מלמעלה ולעמקים מלמטה; סימן כי נוער יהודי בא הנה, יהודי במרכאות ובסימני קריאה – פושט העבדות, מחדש עתיקות, מקשר עבר ועתיד, ויודע את ערכו בתפקידי הלאום המתחדש.²⁹